

İBN HAZM'A GÖRE HADİS RİVAYETİNDE "MECHÛL"

Selman BAŞARAN*

ÖZET

Mechûl, hadis literatüründe, hadisle fazla meşgul olmadığı için muhaddisler arasında bilinmeyen kimse, anlamına gelir. Böyle olan kişiler ya fazla tanınmadığı, dolayısıyla hakkında araştırma yapılamadığı için ya da adaleti tesbit edilemediği için zayıf olarak nitelendirilirler.

Endülüslü âlimlerinden İbn Hazm da tanımadığı birçok râvîyi mechûl olarak vasıflandırmıştır. Elindeki kaynaklarda adı geçmeyen bazı kişilere mechûl deyişmesi, onun tenkide en çok sebep olan yönlerinden birisini teşkil etmiştir. Başka hiçbir kimse tarafından mechûl olarak nitelendirilmeyen râvîler hakkında İbn Hazm bu tabiri kullanmışsa, onun bu ithamını ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

ZUSAMMENFASSUNG

"Machûl" Im Überlieferung Nach İbn Hazm

Dieser Artikel enthaelt "machûl" in islamischen Überlieferung nach İbn Hazm und nach anderen Gelehrten.

Kelime olarak cehâlet, bilinmemek, gizli kalmak; mechûl ise hakkında bilgi edinilmemiş şey anlamına gelir.

Hadis istilâhında cehâlet, bir râvînin cerh veya ta'dîline sebep olabilecek hallerinin bilinmemesi¹; mechûl ise ilim öğrenimi ile şöhret bulmayan, hadisle meşgul olmayan, fazla hadis rivayet etmeyen ve bu sebeplerle hadisçiler arasında bilinmeyen kimselerdir². Mechûl kelimesinin çoğulu mecâhûldir.

Hadis râvîlerinden bazıları vardır ki bunlar hadis rivâyet etmekle şöhret bulmuş ve her yönüyle hadis ehline tanınmış, hadis rivâyeti için gerekli şartları taşıyan kimselerdir. Bir kısmı ise şartları taşıyıp taşımadığı belli olmadığı gibi kimlikleri dahî tam tesbit edilemeyen, bu yüzden haklarında araştırma yapılamayan kişilerdir. Bu açıdan mechûl, "mechûlü'l-ayn" ve mechûlü'l-hâl" olmak üzere

* Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Bk. Koçyiğit, Prof. Dr. Talât, Hadis İstilahları, Ankara, 1980, s. 65.

2 Bk. Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye, Haydarabad 1357, s. 88.

re iki ayrı kategoride mütalaa edilmiştir³. Eğer kendisinden yalnız bir râvî hadis nakletmişse, hadis talebiyle ve hadis rivayetiyle tanınmamış, hakkında cerh ve ta'dîl imamlarından birisi tarafından cerh veya ta'dîl ile ilgili hiçbir hüküm verilmemişse bu gibi kimselere mechûlü'l-ayn denir⁴. Yâni adı bilinmeyenler için kullanılan bu tabir daha çok, adı bilinmiş olsa bile, hadis rivayetiyle fazla uğraşmadığı için tanınmayan ve bir tek râvîsi bulunan kimseler için geçerli olmaktadır⁵.

Her ne kadar iki ya da daha fazla râvîsi bulunan kimseler Hatîb Bağdâdî'ye (ö. 463) göre mechûlü'l-ayn olmaktan kurtulurlarsa da hadis rivayetiyle tanınmadığı, dolayısıyla cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından, hakkında müsbet veya menfî herhangi bir şey söylenmediği sürece mechûl olmaktan kurtulmuş sayılmazlar ve böyle kimseler mechûlü'l-hâl olarak anılırlar⁶. Durumu kapalı kaldığı için mestûr olarak da nitelendirilen⁷ bu râvîlerin hadis nakletmeye ehil oldukları, başka bir ifadeyle âdil oldukları belirlenmedikçe rivâyetlerine itibar edilmez⁸.

İsnad içerisinde çeşitli sebeplerle adı zikredilmeyen veya adı zikredilse bile adâleti sâbit olmayan râvîler de mechul olarak vasıflandırılırlar⁹. Bunun sebebi, adı zikredilmeyen râvînin adâletini araştırma imkânı olmayışıdır. Şâyet kim olduğu belirlenebilseydi hadis rivayetine ehil olup olmadığı araştırılabilecek ve ehil olduğu tesbit edilirse hadisi zayıf olmaktan kurtulabilecekti. Binaenaleyh, isnadın başında, ortasında veya sonunda râvî düşürülmesiyle meydana gelen muallak, münkaîf, mu'dal, mürsel gibi hadislerin zayıf telâkkî edilmesinin asıl sebebi budur. Mafâih bu tür isnadlar başka bir yoldan muttasıl (kopuksuz) olarak zikredilirse artık arada atlanan bu râvîlerin isimleri belirlenmiş ve haklarında araştırma yapma imkânı doğmuş sayılır. Bu araştırma sonunda hadis nakletmeye ehil oldukları ortaya çı-karsa hadis de böylece zayıf olmaktan kurtulur.

İsnad içerisinde, zikrettiğimiz şekillerdeki kopukluklar dışında bir de genel ifadelerle belirtilen râvîlerin mechul kalması söz konusudur. Bu tür cehâlette isnad kopuk değildir. Yâni arada herhangi bir râvî düşürülmüş değildir. Bununla beraber, genel ifadelerle zikredilmiş olan râvîlerin adâletini tesbit edebilmek için adının bilinmesi zaruridir. Sened zincirinde adı verilmeksizin genel ifadelerle geçiştirilen râvîler "racûlün, imraetün, ibn, bint, eb, ümm, uht, ahun, ammün, ammetün, ceddün, ced-detün" (bir erkek, bir kadın, oğul, kız, baba, anne, kızkardeş, erkek kardeş, amca,

3 Bk. İbn Hacer, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, Mısır 1352, s. 24. Mechûlün üç çeşit olduğu hk. bk. İbnü's-Salâh, Ulumü'l-Hadîs, Dımaşk 1392, s. 53; Nevevî, et-Takrîb, Mısır 1968, s. 17; Suyutî, Tedrîbü'r-Râvî, Mısır 1385, I, 316-317.

4 Bk. Koçyiğit, T., a.g.e., s. 213.

5 Konuyla ilgili olarak bkz. İbn Kesîr, İhtisârü Ulumi'l-Hadîs, Beyrut ts. s. 97; İbn Hacer, a.g.e., s. 24.

6 Bk. Hatîb, Bağdâdî, a.g.e., s. 88-89; Koçyiğit, T., a.g.e., s. 213-214. İbnü's-Salâh, "muhaddislerin çoğunluğu bu görüştedir" diyor. Bk. Ulumü'l-Hadîs, s. 52-53.

7 Bk. İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 53; İbn Hacer, a.g.e., s. 24.

8 Bazı şâfiî âlimlerinin mestur'un rivâyetini makbul saydıklarına dair bk. Nevevî, a.g.e., s. 17; İbn Kesîr, a.g.e., s. 97; Suyutî, a.g.e., I, 316.

9 İsnad zincirinde meydana gelen kopukluk hadise zarar vermekte ve o hadisin zayıf olarak nitelendirilmesine neden olmaktadır.

hala, dede, nine) gibi tabirlerden birisiyle zikredilir¹⁰. Bu gibi râvîlere mübhem denilir ki kim oldukları ve adâletleri tesbit edilmedikçe mechûl olmaktan kurtulamazlar¹¹. Adlün sikatün, sebtün gibi ta'dîle delâlet eden ifadeler kullanılsa bile, bir başkasına göre mecruh olabileceği için bu tabirlerden birisiyle nitelendirilen râvînin mutlaka adının zikredilmesi gerektiği belirtilmiştir¹².

Hadis âlimleri bir râvînin mechul olduğunu bildirmek için, "mechûldür", "meşhur değildir (gayru meşhûrin)", "onu bilmiyorum (lâ a'rifûhu)", "Onu bilmiyoruz (lâ na'rifûhû)", gibi genel ifadeler yanında, onun mechûlü'l-ayn veya mechûlü'l-hâl olduğuna delâlet eden, "durumu bilinmiyor (mechûlü'l-hâl)", adâleti bilinmiyor (mechûlü'l-adâlet)", "kim olduğu bilinmiyor (mechûlü'l-ayn)", (lâ yüdrâ men hüve)", "adâletle şöhret bulmuş değildir (leyse meşhure'l-adâleti)", "kapalı kalmıştır (mestûrun)", "belirsizdir (mübhemün)", şeklindeki tâbirleri de kullanmışlardır¹³.

Şurasını belirtmek gerekir ki, bir râvînin mechul olarak vasıflandırılması, onun naklettiği hadisin zayıf kabul edilmesine yol açacağından, râvînin mechul olduğuna delâlet eden ifadelerin çok iyi bir araştırma yaptıktan sonra ve her türlü ön yargıdan uzak olarak kullanılması icabeder. Aksi halde araştırmacıları ve ilim ehlini yanıltma gibi hiç de iyi olmayan bir sonuç ortaya çıkar. Bu yüzden, çok tanınmış cerh ve ta'dil âlimlerinden bazılarının birçok râvî hakkındaki görüşlerini ihtiyatla karşılamak gerektiğine işaret edilmiştir¹⁴.

Fakat bir şahıs hakkında bütün araştırmalara rağmen bilgi edinilememiş ise, birçok muhaddis bu gibi kimseler için mechul tâbirini kullanmış, bir başkası o râvî hakkında daha geniş çapta bir araştırma yaparak diğerlerinin elde edemediği bilgileri topladığı için, mechul denilen râvînin güvenilir olduğunu isbat edebilmiştir¹⁵. İlk dönemlerin çeşitli imkânsızlıkları dikkate alınırsa her cerh ve ta'dil âliminin kendi bölgesinde yetişmiş râvîlere nazaran başka bölgelerdeki hadis râvîlerini daha az tanınması, hattâ birçoklarını hiç tanımaması gâyet normal karşılanmalıdır¹⁶. Bundan hareket ederek, Endülüs'te yaşayan bir muhaddisin, hele Endülüs dışına çıkmamışsa, Bağdat'ta, Şam'da, Yemen'de, Semerkant'ta yaşamış bir hadis râvîsini tanımamasını, bu sebeple de oralarda yetişmiş birisinin adına rastladığı zaman, elindeki kitaplarda onun hakkında bilgi bulamazsa, "mechûldür" deyivermesini tabii görmek gerekir. Aynı şekilde, Endülüs'te yaşamış ve orada hadis rivâyetiyle şöhret bulmuş kimseler, doğudaki İslâm ülkelerinde tanınmamış olabilir. Nitekim bir bölgenin âlimleri hakkında en iyi, en doğru ve en detaylı bilgiyi o bölgede yaşayan müelliflerin eserlerinden öğreniyoruz.

İşte, fazla araştırma yapmadan râvîleri mechul olarak nitelendirmekle itham edilen âlimlerden birisi de İbn Hazm'dir. Onun Endülüs'ün çeşitli merkezleri dışında

10 Bk. Koçyiğit, T., a.g.e., s. 244.

11 Bk. İbn Kesîr, a.g.e., s. 97; İbn Hacer, a.g.e., s. 24.

12 Bk. İbnü's-Salâh, a.g.e., s. 52; Suyutî, a.g.e., I, 310-311.

13 Örnekleri için İbn Ebî Hâtim'in el-Cerh ve't-Tâ'dil ile Zehebf'nin el-Muğni fi'd-Duafâ ve Mfzânü'l-İ'tidâl adlı eserlerine bakılabilir.

14 Fazla bilgi ve örnekler için bk. Suyutî, a.g.e., I, 320; Laknevi, er-Raf'u ve't-Tekmil, 166-168, 188 vd.

15 Krş. İbn Hacer, Tehzibü't-Tehzib, IV. 218.

16 Krş. Laknevi, a.g.e., 159 dipnot.

herhangi bir ilmî seyâhati olmamış, doğuyu ve oralarda yetişmiş âlimler hakkında bilgiyi, kendisine ulaşan kitaplardan ve şifâhî rivayetlerden elde etmiştir. Bu sebeple de, eldeki kitaplarda hakkında bilgi bulamadığı birçok râvîyi cehâletle (yânî kim olduğu bilinmemekle) itham etmiştir. Bununla ilgili örneklere geçmeden önce hemen şunu belirtelim ki, İbn Hazm bu konuda yalnız değildir. Yânî, kendi imkânlarıyla bilgi elde edemediği şahıslar hakkında "bilinmiyor (mechul)", "kim olduğu bilinmiyor" gibi ifadeleri kullanan İbn Hazm dışında başka muhaddisler de vardır. Meselâ, Abdurrahman b. Abdillâh el-Gâfikî hakkında Dârimî (ö. 255) ve İbn Ma'in (ö. 233) "onu bilmiyorum" demişlerdir. Üstelik İbn Adiy (ö. 365), "İbn Ma'in bir kimse hakkında 'mechul' demişse, o râvîyi başka birisinin tanınmasına itibar edilmez" demiştir. Halbuki İbn Yunus (ö. 227), Abdurrahman el-Gâfikî'nin tanınmış olduğunu söylemiş, İbn Halfûn onu güvenilir râviler içerisinde zikretmiştir¹⁷. Ebu Hâtim'in (ö. 275) tanımadığı veya adaletini tesbit edemediği râvileri mechul olarak itham etmesi de bu konuda bir başka örnektir. Hattâ genel bir kural olarak, "mechul" hükmünde Ebu Hâtim yalnız kaldığı zaman onun bu sözüne itibar edilmemesi gerektiği belirtilmiştir¹⁸. Nitekim Hakem b. Abdillâh hakkında Ebu Hâtim "mechul" demiş, fakat ez-Zühelî (ö. 258) onu güvenilir kabul etmiş, kendisinden de dört mutemet râvî hadis nakletmiştir. Böylece Hakem'in mechul olmadığı ortaya çıkmıştır¹⁹. Abbas b. Hüseyin el-Kantarî (ö. 240) hakkında Ebu Hâtim "mechul" demiş²⁰, oysa Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve oğlu Abdullah (ö. 290), onun güvenilir bir râvî olduğunu söylemiş²¹, kendisinden Buhârî (ö. 256), Hasan b. Ali el-Mamerî, Muhammed b. Ubeyd el-Kantarî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi muhaddisler hadis almışlardır²². Suyutî (ö. 911), Buhârî (ö. 256) ve Müslim (ö. 261) in Sahihlerinde, kendilerinden hadis rivâyet ettikleri on kadar râvînin adını zikretmektedir ki bunlar hakkında bazı muhaddisler —kendilerini tanımadıkları veya âdil olduklarını bilmedikleri için— mechul demişler, oysa başkaları bunların güvenilir kimseler olduklarını söylemişlerdir. Bunlar içerisinde Ebu Hâtim'den başka İbnü'l-Kattân (ö. 628), Ebü'l-Kâsım el-Lâlekâf (ö. 418) gibi kimselerin "mechul" dediği râviler de vardır²³.

Şurası muhakkak ki muhaddislerin mechul anlayışı, bazan birbirinden farklı şekillerde olmaktadır. Meselâ, genelde mechul tâbiriyle âlimler, "mechulü'l-ayn"ı anlatmak istemişlerdir. Fakat Ebu Hâtim bu tâbirle, "mechulü'l-hâl"i kastetmiş²⁴, İbnü'l-Kattân ise, "bilinmiyor" veya "hâli bilinmiyor" ifadesiyle, hakkında aynı çağda yaşamış bir imamın, adaletiyle ilgili herhangi bir söz söylemediği râvileri an-

17 Bk. İbn Hacer, a.g.e., VI, 217-218.

18 Bk. Laknevî, a.g.e., 165.

19 Bk. İbn Hacer, Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî, 396; Tehzîb, I, 429-430. Ebu Hâtim'in mechul dediğine dair bk. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, el-Cerh ve't-Ta'dil, III, 122.

20 Bk. İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI, 215.

21 Bk. Zehebî, Mızânü'l-İtidâl, II, 383; İbn Hacer, Hedyü's-Sârî, 411.

22 Bk. İbn Hacer, Tehzîb, V, 116.

23 Fazla bilgi için bk. Suyutî, a.g.e., I, 320; Laknevî, a.g.e., 167-68.

24 Bk. Laknevî, a.g.e., 160.

latmak istemiştir²⁵.

Her hâl ü kârda "bilinmiyor" ifadesi, râvîyi cerhetmek için kullanılan bir tâbirdir. İbn Hazm'da bir râvîyi zayıf saymak için bu ve benzeri ithamlarda bulunmuştur. Ancak onun sırf râvîyi reddetmek için onu bilinmemekle itham edeceğine kâni değiliz. Bir râvîye mechûl demişse mutlaka bir sebebe bağlı olarak demiştir. Hele, biraz önce belirttiğimiz gibi, mechûl tabirinden farklı mânâlar kastedilmiş olabileceği nazar-ı itibara alınınca, onun da kendine göre bir mechul anlayışının olması gerektiği söylenebilir. Muhtemeldir ki o, tenkid edilmemiş olmakla birlikte bir râvînin güvenilirliğini belirten herhangi bir söz söylenmemiş ise onu mechul saymıştır. Bu noktadan hareket ederek, yalnız İbn Hazm'ın mechul olarak vasıflandırdığı râvîlere başkaları sika demişse, onun mechul demesinin mutlaka araştırma eksikliğinden kaynaklandığını iddia etmek kanaatimizce doğru olmaz. Bununla beraber, bazen eksik araştırmadan kaynaklanan mechul ithamının olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Burada İbn Hazm'ın mechûl ile ilgili bir prensibini belirtelim: Ona göre bir râvî adaleti ve zaptı ile şöhret bulmuşsa, onun bu özelliklerine ters düşen bir ithamın sebebi açıkça belirtilmediği sürece o râvîyi âdil kabul etmek daha doğru olur. Ama râvînin durumu bilinmiyorsa (mechûlü'l-hâl ise) o zaman adil kabul etmek yerine onu cerhetmek daha doğrudur²⁶. Hatîb Bağdâdî'nin de (ö. 463) aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır²⁷. Zehebî (ö. 748) ise, "kendisinden birçok muhaddisin hadis naklettiği ve aleyhinde herhangi bir kötü söz söylenmemiş olan râvîlerin rivyeti cumhura göre sahihtir" diyor ve böylece İbnü'l-Kattan'ın, Mâlik b. el-Hayr ez-Zebâdî hakkındaki, "adâleti sâbit değildir", yâni, "onun güvenilir olduğunu herhangi bir kimse belirtmemiştir" şeklindeki görüşüne katılmadığını ifade ediyor²⁸.

Görülüyor ki İbn Hazm, "mechûlü'l-hâl olan bir râvînin adâletli olduğu bildirilmedikçe onu cerhetmek daha doğru olur" görüşünde yalnız değildir. Öyle zannediyoruz ki mechul dediği râvîlerin çoğu "mechûlü'l-adâlet veya mechûlü'l-hâl" cinsindedir. Nitekim Hamza el-Aiz'i mechul olarak vasıflandırdıktan sonra İbn Ma'în'in onun hakkında "tanıdığımız hiç kimse onun güvenilirliğini belirtmemiştir" dediğini haber vermiştir²⁹. O birçok râvî için de şu tabirleri kullanmıştır: "Mechûlü'l-hâl"³⁰, lâ yûrafû hâlûhu (durumu bilinmiyor)³¹, leyse meşhûra'l-hâli fi'r-ruvât (râvîler arasında durumu meşhur değildir)³², gayru meşhûri'l-hâl (durumu

25 Buhârî ve Müslim'in Sahihlerinde bile bu anlamda mechul olan fakat başka hiç kimse tarafından mechul ve zayıf sayılmayan râvîler çoktur. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 559.

26 Bk. İbn Hazm, Risâletân, y. 185a - b.

27 Bk. Hatîb, a.g.e., 81-83.

28 Bk. Zehebî, a.g.e., III, 426.

29 Bk. İbn Hazm, Muhallâ, X, 465.

30 Meselâ onun, Zührî'den hadis rivayet eden Süleyman b. Dâvud ile ilgili olarak bu tabiri kullandığına dair bk. Muhallâ, X, 364; İbn İshak'ın hanımı için bu ifadeyi kullandığına dair bk. a.g.e., IX, 49.

31 Abdüsselâm b. Abdîrrahman el-Vâbisî için bu tabiri kullandığına dair bk. Muhallâ, IV, 49. el-Hakem b. Abdilmuttalib için bk. a.g.e., XI, 314. Affân adında bir râvî için bk. a.g.e., XI, 326.

32 Numan b. Beşîr'in azadlısı Hubeyb b. Sâlim hakkında bu ifadeyi kullanmıştır. Bk. Muhallâ, III, 181.

meşhur değildir)³³, mechulün lem yu'addel (âdil olduğu belirtilmemiş mechul)³⁴, gayru meşhurin ve lâ ma'rufun bi's-sika (meşhur değildir, güvenilir olarak bilinmiyor)³⁵, gayru meşhurin bi'n-nakli (hadis nakliyle şöhret bulmuş değildir)³⁶, leyse meşhuran bi kuvveti'n-nakli (sağlam nakille şöhret bulmuş değil)³⁷, gayru meşhurin bi'l-adâleti³⁸, gayru meşhuri'l-adâleti³⁹, gayru ma'rufin bi'l-adâleti⁴⁰, leyse bi ma'rufi l-adâleti (âdil olmakla şöhret bulmuş değil veya âdil olarak tanınmış değil)⁴¹. İbn Hazm bu ibarelerle râvînin durumunun veya adâletinin bilinmediğini anlatmak istemektedir⁴².

İbn Hazm'ın, adâletli olup olmadığı bilinmeyen râviler için kullandığı başka lafızlarda vardır. Meselâ gayru ma'rufin (tanınmış değil) ifadesini bu tür râviler için kullandığı söylenebilir. Nitekim Nimrâh b. Cârîye hakkında böyle söylemiştir⁴³. Nimran'la ilgili olarak İbnü'l-Kattan da, "durumu bilinmemekte" demiştir⁴⁴. Bu örnekten hareket ederek leyse bi'l-meşhur⁴⁵, gayru meşhurin (meşhur değildir)⁴⁶ ve leyse bi'l-ma'ruf (tanınmış değil)⁴⁷ olarak vasıflandırdığı râvilerin ekserisinin İbn Hazm tarafından adâleti bilinmeyen kimseler olduğu söylenebilir. Ancak bu her

-
- 33 Sa'd b. İshak'la ilgili olarak bk. Muhallâ, III, 273; IV, 138.
34 Sâlim b. Gaylân et-Tüçübî hakkında bk. Muhallâ, XI, 267.
35 El-Eflet b. Halîfe hakkında bk. Muhallâ, II, 186.
36 Ebu Uşşâne hakkında bk. Muhallâ, X, 84.
37 Amir b. Şakîk hakkında bk. Muhallâ, II, 36.
38 Ebü'l-Mutavvis Yezîd b. el-Mutavvis hk. bk. Muhallâ, VI, 183; Abdülvehhab b. Buht hakkında bk. a.g.e., IX, 57.
39 Behz b. Hakîm b. Muâviye hk. bk. Muhallâ, IV, 179.
40 Huceyye b. Adiy el-Kindî hk. bk. Muhallâ, IX, 97.
41 İmrân b. Zabyân hk. bk. Muhallâ, X, 488. Ebû Lebîde Lümeze b. Ziyad hk. a.g.e., VIII, 437.
42 Bu tabirler içerisinde gayru meşhurin bi'n-nakl ifadesi, mechulü'l-ayn'ı ifade etmek için kullanılmış olabilir.
43 Bk. Muhallâ, I, 187.
44 Bk. İbn Hacer, Tehzîb, X, 475. Zehebî ise Nimrân için "tanınmıyor" demiştir. Zehebî, Mîzân, IV, 273. İbn Hazm'ın gayr-i ma'ruf olarak vasıflandırdığı râvilerden bazıları şunlardır: el-Münzir b. Cerîr, Ebu Müslim el-Cermî (bk. Muhallu, VIII, 261), Yezîd b. Ebî Muâz (bk. a.g.e., VIII, 43), Velid b. Abdirrahman (bk. a.g.e., VII, 176).
45 Meselâ, Cüreyc b. Küleyb hk. bk. Muhallâ, VII, 360; Kesir b. el-Yemân hk. bk. a.g.e., II, 177; Muhammed b. Kays el-Mürhîbî hk. bk. a.g.e., X, 207; bu zatı Ahmed b. Hanbel'in zayıf saydığına dair bk. Zehebî, a.g.e., IV, 16; Ya'îş b. el-Velîd hk. bk. Muhallâ, I, 258. Bu râvînin sika sayıldığına dair bk. İbn Hacer, Tehzîb, XI, 406. Ebân b. Sâlih hk. bk. Muhallâ, I, 198. Bu zatı İbn Abdilber ve İbn Hazm dışında hiç kimsenin zayıf saymadığına dair bk. İbn Hacer, a.g.e., I, 95. Humejd b. Mâlik el-Lahmî hk. bk. Muhallâ, VII, 472. Bu zatı Yahyâ, Ebu Zür'a ve başkalarının zayıf saydığına dair bk. Zehebî, a.g.e., I, 616.
46 Meselâ Muhammed b. Zeyd b. el-Muhâcir hk. bk. Muhallâ, VII, 332. Bu râvînin güvenilir olduğuna dair bk. İbn Hacer, a.g.e., IX, 174. Mugre b. Ferre hk. bk. Muhallâ, VII, 24. Bazıları bu zatın adının Ferre b. Mugre olduğunu söylemişlerdir. Bk. İbn Hacer, a.g.e., X, 268. Amr b. Ceşîb hk. bk. Muhallâ, V, 168. Bu râvînin mechul olmadığına dair bk. İbn Hacer, a.g.e., V, 62.
47 Meselâ Müslim b. Sâlim el-Cühenî hk. bk. Muhallâ, X, 326.

zaman böyle değildir. Çünkü bazı râvîler hakkında kullandığı "mechûl" ifadesiyle ne kastettiğini "kim olduğu bilinmiyor" diyerek kendisi açıklamıştır. Meselâ İbrâhîm b. Ubeydillâh b. Ubâde⁴⁸, Süfyân b. Ebî'l-Avcâ^{48a}, Yahyâ b. Muhammed el-Buhterî⁴⁹, Ca'fer b. Sa'd b. Semure⁵⁰ hakkında "mechûl" dedikten sonra, "kim olduğu bilinmiyor" diyerek bu mechul ifadesiyle mechulü'l-ayn'ı kastettiğini belirtmiştir⁵¹.

Râvîlerin birçoğunu da lâ yüdrâ men hüve (kim olduğu bilinmiyor) diye vasıflandırmış, bununla da mechulü'l-ayn'ı kastetmiştir. Muhallâ'da bu şekilde vasıflandırdığı râvîlerin sayısı seksen kadardır⁵².

Râvîlerin mechulü'l-ayn olduğunu bildirirken İbn Hazm, bazan ondan yalnız bir kişinin hadis rivayet etmesini sebep gösterir, Meselâ Zeyneb bintü Kâ'b b. Ucre'yi mechûl olarak nitelendirdikten sonra, "ondan yalnız Sa'd b. İshak hadis rivayet etmiştir ki, o da meşhur değildir" der⁵³. Aynı şekilde Ebû Merhum'u mechul olarak vasıflandırdıktan sonra, "bildiğimiz kadarıyla ondan yalnız Sa'd b. Ebî Eyyub rivayette bulunmuştur" demektedir⁵⁴.

İbn Hazm bazı râvîlerin mechûl olduğunu ifade etmek için bunların hiç kimse tarafından bilinmediğini söylemekte, böylece onlar hakkındaki kanaatinin kuvvetli olduğu intibahı vermektir. Meselâ Muhammed b. Abdurrahman b. er-Raddâd b. Abdillâh el-Kureşî⁵⁵, Ebû Talk el-Aidi⁵⁶, Ebû Arfece⁵⁷ gibi isimlerle ilgili olarak "kim olduğunu hiç kimse bilmiyor (lâ yedrî ehadiün men hüve)" tabirini kullanmaktadır. Ömer b. Şakîk hakkında "yeryüzünde bunun kim olduğu bilinmiyor" demiş⁵⁸; Ebu Nasr b. Amr, Abdurrahman b. Ezîne, Ziyad b. Mâlik⁵⁹, İbrâhîm b.

48 Bk. Muhallâ, X, 170.

48a Bk. a.g.e., X, 367.

49 Bk. a.g.e., X, 62.

50 Bk. a.g.e., V, 234.

51 Oysa bu son iki râvînin mechulü'l-hâl olduğu ifade edilmektedir. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 407.

52 Meselâ, Sâbit b. Yezid hk. bk. Muhallâ, VII, 518; İbrâhîm b. Zekerîya el-Vâsıtî hk. bk. a.g.e., VIII, 169; Ubeyd b. el-Ka'ka' ve Abdurrahman b. el-Ka'ka' hk. bk. a.g.e., X, 347; Cemile bintü Sa'd hk. bk. a.g.e., X, 316; Süleyman b. Ali er-Rib'î hk. bk. a.g.e., VIII, 482. Bu râvînin âdil sayıldığına dair bk. İbn Hacer, a.g.e., IV, 212. Şurahbil b. Müslim hk. bk. Muhallâ, VIII, 319; Abdurrahman b. el-Behrâvî hk. bk. a.g.e., VII, 510. İbn Hazm'ın bu zatı kim olduğu bilinmiyor diye vasıflandırması onun zayıf olduğuna delâlet etmektedir. Bk. Zehebî, a.g.e., II, 578; İbn Hacer, a.g.e., VI, 226. Gâlib b. Dübeyc ve Selmâ bintü en-Nadr hk. bk. Muhallâ, VII, 408. Rahmet b. Mus'ab el-Ferrâ el-Vâsıtî, Dâvud b. Cübeyr ve Muhammed b. Amr b. Avn hk. bk. a.g.e., VII, 123; Muhammed b. Ukbe ve Cerîr b. Katan hk. bk. a.g.e., III, 214; Hâlid b. Ebî's-Salt hk. bk. a.g.e., I, 196. Zehebî de bu zatın tanınmadığını bildirmiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 632.

53 Bk. İbn Hazm, Muhalla, X, 302.

54 Bk., a.g.e., V, 67.

55 Bk., a.g.e., VII, 287.

56 Bk., a.g.e., X, 61.

57 Bk., a.g.e., IX, 499.

58 Bk., a.g.e., V, 125.

59 Bk., a.g.e., VII, 176.

Muhammed el-Hemedânî⁶⁰, Hâris b. Ebi'z-Zübeyr el-Medenî ve Talk b. es-Semh⁶¹ gibi râvîleri, "Allah'ın kullarından hiç kimse bunların kim olduğunu bilmiyor" diye vasıflandırmıştır⁶².

İbn Hazm'in çeşitli ifadeler kullanarak pek çok râvîyi mechul saymasına birçok âlim karşı çıkmış ve bu görüşleri sebebiyle İbn Hazm'ı şiddetle tenkid etmişlerdir. Nitekim İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852) onun hakkında şöyle demiştir: "Mechuldür tabiri İbn Hazm'a ait bir remzdür. Gerçek durumuna vakıf olmadığı kimse-nin sözünün makbul olmadığını onu techil ederek ifade etmektedir. Böyle bir durumda imamların âdeti, onu bilmiyoruz veya durumunu bilmiyoruz demektir. Başka bir kelime ilâve etmeksizin mechuldür şeklindeki bir ifade ya hakikat-i hâle mutâli olan bir kimsenin sözüdür veya gelişi güzel söz eden (mücâzif) bir kimsenin sözüdür"⁶³.

Bu araştırmamız neticesinde biz, cerhettiği bir râvînin tanınmadığını anlatmak için İbn Hazm'in mücerred mechul lafzı yanında bu ifadeye başka kelimeler ilâve ettiğini örnekleriyle gördük. Kaldı ki İbn Hazm, İbn Hacer'in iddia ettiğinin aksine birçok râvî hakkında, "kim olduğunu bilmiyorum" veya "kim olduğunu bilmiyoruz" şeklinde ifadeler de kullanmıştır. Nitekim Ebu Yezid ed-Dabbi⁶⁴, İsmail b. Ubeydillah⁶⁵, Selîm b. Sâlim, Hassân b. Ebî Sinân ve Asım b. Amr için⁶⁶ "onları bilmiyorum" demiş, İbrâhim b. Musâ el-Bezzâr, Muhammed b. İbrâhim b. Nu'mân el-Kayrevânî⁶⁷, Hafs b. Gaylân⁶⁸ ve Sa'îd el-Yeşkürî⁶⁹ hakkında "onları tanı-mıyoruz" tabirini kullanmış, Ebû Şuayb⁷⁰ (veya Şuayb) ile Kidâm b. Abdîrrahman'ı⁷¹ "kim olduğunu bilmiyoruz" diye vasıflandırmıştır. Hafs b. Ömer b. Meymun'la ilgili olarak, "onun kim olduğunu bilmiyoruz" demiştir⁷². Bu ihtiyat ifadesini İbn Hazm, zayıf olarak vasıflandırdığı başka râvîler için de kullanır. Meselâ Atiyye b. Sa'îd el-Avfi'nin (ö. 111) zayıf olduğunu söyledikten sonra "onu güvenilir

60 Bk., a.g.e., VII, 303.

61 Bk., a.g.e., IX, 47.

62 Bunlardan Ömer b. Şakîk el-Basrî'yi İbn Hazm dışında mechul olarak vasıflandıran olmamıştır. Bk. İbn Hacer, a.g.e., II, 93. Meşhur olmadığına dair bk. Zehebî, el-Muğnî, I, 244. Hâris b. Ebi'z-Zübeyr'in zayıf olduğuna dair bk. Zehebî, Mizân, I, 433. Talk b. es-Semh için Ebu Hâtîm de bilinmiyor demıştır. Bk. İbn Ebi Hâtîm, el-Cerh ve't-Ta'dîl, IV, 491; İbn Hacer, a.g.e., V, 33.

63 Bk. İbn Hacer, Lisânü'l-Mizân, I, 432; ayrıca bk. Zafer Ahmed et-Tehânevî, Yeni Usul-i Hadis (Terc. Doç. Dr. İbrahim Cânân), s. 257 de dipnot.

64 Bk., İbn Hazm, Muhallâ, IX, 209.

65 Bk., a.g.e., VIII, 414.

66 Bk., a.g.e., IX, 59.

67 Bk., a.g.e., XI, 27.

68 Bk., a.g.e., IX, 197.

69 Bk., a.g.e., XI, 71.

70 Bk., a.g.e., II, 254.

71 Bk., a.g.e., VII, 365.

72 Bk., a.g.e., VIII, 302.

73 Bk., İbn Hacer, a.g.e., VII, 225.

kabul eden hiç kimse bilmiyoruz" der⁷⁴. Bu sözleriyle o bu râvîlerin güvenilir olmadıklarını belirtmektedir.

İbn Hazm, Eyyüb b. Abdurrahman el-Adevî için zayıf ve mechûl lafızlarını birlikte kullanmıştır⁷⁵. Aynı şekilde Ravh b. Gutayf için mechûl demiştir^{75a}. Ancak bu sözüyle, onun adâletinin bilinmediğini, yâni zayıf olduğunu anlatmak istemiştir. Çünkü Ravh gerçekten zayıftır⁷⁶. Abdurrahman b. Habîb b. Edrek'i İbn Hazm hem münkerü'l-hadis hem de mechul olarak nitelendirmiştir⁷⁷.

İsnad içerisinde adı zikredilmeyen ve mübhem bırakılan râvîleri de İbn Hazm mechul saymıştır⁷⁸.

Mechûl lafzını tek olarak kullandığı râvîlerin sayısı Muhallâ'da iki yüzden fazladır. Bunlardan otuz kadarının^{78a} mechûl olmadığı iddia edilmiş ise de birçoğunun mechul olmasa bile zayıf olduğu anlaşılmaktadır⁷⁹. Bazılarını ise diğer cerh ve ta'dil âlimleri güvenilir kabul ederken yalnız İbn Hazm mechûl addetmiştir. Meselâ İsmâil b. Muhammed es-Saffâr (ö. 314) hakkında İbn Hazm mechûl der⁸⁰, fakat diğer âlimler onun sika olduğunu söylerler⁸¹.

-
- 74 Bk. İbn Hazm, Muhallâ, XI, 86. Ebu Yezid'in mechul olduğuna dair bk. Zehebî, a.g.e., IV, 588. İsmâil b. Ubeydillah'ın mechul olduğuna dair bk. Zehebî, a.g.e., I, 238. Asım b. Amr hakkında bk. Zehebî, a.g.e., II, 356. Hafs b. Gaylân'ı birçoklarının zayıf saydığına dair bk. Zehebî, a.g.e., I, 568; İbn Hacer, a.g.e., II, 418-419. Kidâm b. Abdurrahman'ın mechul olduğuna dair bk. İbn Hacer, a.g.e., VIII, 431.
- 75 Bk. İbn Hazm, Muhallâ, IX, 69. Bu zatı Zehebî de mechul olarak vasıflandırmıştır. Bk. Mizân, I, 290.
- 75a Bk., İbn Hazm, Muhallâ, V, 47.
- 76 Meselâ, bk. Buhârî, et-Târihu'l-Kebîr, III, 308-309.
- 77 Bk., Muhallâ, X, 204.
- 78 Meselâ, bk. Muhallâ, IV, 217.
- 78a Mücerred mechul tabiri dışında başka ifadelerle mechul addettiği râvîlerden mechul olmadığı iddia edilenler bu sayının dışındadır.
- 79 Meselâ, Esbağ b. Zeyd el-Cühenf'yi (bk. Muhallâ, IX, 64) İbn Adiy de mechul saymıştır. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 270). Hakem b. Amr'ı (bk. Muhallâ, V, 49) Buhârî'de zayıf saymıştır. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 578. Attab b. Beşîr'i (bk. Muhallâ, VI, 79) İbnü'l-Medîni ve arkadaşları zayıf saymıştır. Bk. Zehebî, a.g.e., III, 27. Umâre b. Ukeyme için İbn Sa'd da mechul demiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., III, 173. Mahled b. Hufâf için (bk. Muhallâ, V, 250) Buhârî "fihî nazar" demiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., IV, 82. Velid b. Zervân'ın (bk. Muhallâ, II, 35) delil olmayacağı ifade edilmiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., IV, 338. Ebû Kebşe es-Selûlî için (bk. Muhallâ, VI, 152) Abdülhakk da (ö. 582) mechûl demiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., IV, 564. Ebû Merhum Abdurrahman b. Kerdem için (bk. Muhallâ, V, 67) Ebû Hâtîm de mechûl demiştir. Bk. İbn Ebî Hâtîm, a.g.e., V, 339. Abdullah b. Büdeyl'i (bk. Muhallâ, V, 183) İbn Adiy de tenkid etmiştir. Bk. Zehebî, a.g.e., V, 155. el-Alâ'b. Zühery el-Ezdi hakkında (bk. Muhallâ, IV, 269) İbn Hibbân (ö. 354) "güvenilir râvîlere aykırı olarak naklettiği haberleri delil olmaz" demiştir. Bk. İbn Hibbân, K. el-Mecruhun, II, 183; İbn Hacer, a.g.e., VIII, 181. Hüreym b. Süfyân el-Becelî hakkında (bk. Muhallâ, V, 49) Bezzâr da (ö. 354) kuvvetli değil demiştir. Bk. İbn Hacer, a.g.e., XI, 30.
- 80 Bk., İbn Hazm, Muhallâ, IX, 296.
- 81 Bk., İbn Hacer, Lisânü'l-Mfzân, I, 432.

SONUÇ

Buraya kadar olan bölümde hadis âlimlerinin genel olarak mechûl lafzından ne anladıklarını, bu arada İbn Hazm'ın bu ifadeyi hangi maksatla, kimler için kullandığını belirtmeye çalıştık. Tirmizî ve İbn Mâce'nin de İbn Hazm tarafından mechul addedilmesi olayına bundan sonra yer alacak makalede temas etmek istiyoruz. Bu iki araştırma birlikte değerlendirilip sonuca ulaşılacak, kaynakları da ikinci makalenin sonunda zikredilecektir.